

АРСЕНТЬЄВ Д. С.

доктор філософії у галузі права,
заступник начальника управління
нагляду за додержанням законів
Національною поліцією України,
(Київська міська прокуратур)

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.54>

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

В статті розглядається стан дослідження проблем, пов'язаних із удосконаленням антикорупційного законодавства в Україні. Вказується, що в останні роки акцент уваги вчених дещо змістився, що можна пояснити декількома факторами: по-перше, повномасштабна агресія російської федерації проти України та введення особливого правового режиму воєнного стану призвели до формування військово-політичних факторів, які негативним чином вплинули на стан реалізації антикорупційних заходів в Україні; по-друге, активне реформування інституту протидії корупції, яке супроводжувалось достатньо «революційними» змінами та доповненнями, внесеними до кримінального та кримінального процесуального законодавства актуалізувало наукові пошуки за цим напрямом. Зазначається, що можна виокремити декілька найбільш нагальних напрямів теоретичних досліджень у сфері запобігання та протидії корупції: 1) ті, що присвячені удосконаленню понятійно-категоріального апарату (уточнення змісту поняття кримінальне правопорушення та корупційне правопорушення, пов'язане із корупцією); 2) ті, що мають на меті удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії корупції; 3) ті, що скеровані на розв'язання практичних проблем, які виникають під час реалізації суб'єктами завдань із запобігання та протидії корупції; 4) ті, що мають на меті удосконалення адміністративного, кримінального та кримінального процесуального законодавства; 5) ті, що визначають перспективні напрями розвитку антикорупційної політики в Україні. Підсумовується, що на сьогоднішній день не до кінця вирішеними залишаються такі проблеми: 1) перспективи розробки нової Державної антикорупційної програми: визначення актуальних проблем, пріоритетних сфер; очікуваних результатів та заходів із виконання тощо; 2) визначення стану реалізації нині чинної антикорупційної програми; 3) удосконалення антикорупційного законодавства; 4) визначення якості та ефективності кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення.

Ключові слова: *корупція, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, дослідження, теоретичне забезпечення, антикорупційна стратегія, антикорупційна програма, запобігання, протидія.*

Arsentiev D. S. State of research on the problems of improving anti-corruption legislation in Ukraine

The article examines the state of research on problems related to the improvement of anti-corruption legislation in Ukraine. It is indicated that in recent years the focus of attention of scientists has shifted somewhat, which can be explained by several factors: firstly, the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine

and the introduction of a special legal regime of martial law led to the formation of military-political factors that negatively affected the state of implementation of anti-corruption measures in Ukraine; secondly, the active reform of the institution of combating corruption, which was accompanied by rather “revolutionary” changes and additions made to criminal and criminal procedural legislation, actualized scientific research in this area. It is noted that several of the most urgent areas of theoretical research in the field of preventing and combating corruption can be distinguished: 1) those devoted to the improvement of the conceptual and categorical apparatus (clarification of the content of the concept of a criminal offense and a corruption offense related to corruption); 2) those aimed at improving legislation in the field of preventing and combating corruption; 3) those aimed at solving practical problems that arise during the implementation by subjects of tasks to prevent and combat corruption; 4) those aimed at improving administrative, criminal and criminal procedural legislation; 5) those that determine promising directions for the development of anti-corruption policy in Ukraine. It is summarized that today the following problems remain unresolved: 1) prospects for the development of a new State Anti-Corruption Program: identification of current problems, priority areas; expected results and implementation measures, etc.; 2) determination of the status of the implementation of the currently valid anti-corruption program; 3) improvement of anti-corruption legislation; 4) determination of the quality and effectiveness of criminal law norms that establish criminal liability for corruption and corruption-related criminal offenses.

Key words: *corruption, criminal offense, criminal legislation, research, theoretical support, anti-corruption strategy, anti-corruption program, prevention, counteraction.*

Постановка проблеми. Удосконалення теоретичного забезпечення механізму запобігання та протидії корупції є одним із дієвих способів підвищення ефективності реалізації антикорупційної політики в державі. Фактично розробка антикорупційних заходів потребує консолідації зусиль теоретиків та практиків в частині визначення прогалин у нормативно-правовому забезпеченні та якості діяльності відповідних інституцій щодо боротьби із корупційними та пов'язаними із корупцією кримінальними правопорушеннями, а також визначення можливих способів їх усунення. Беззаперечним фактом також є те, що розробка будь-яких концептуальних та стратегічних документів за антикорупційним напрямом неможлива без систематизації недоліків попередніх концепцій та стратегій, які знизили якість їх реалізації та не призвели до очікуваних результатів. Отже, вказане дозволяє констатувати, що аналіз стану дослідження проблем, пов'язаних із потребою у підвищенні ефективності запобігання та протидії корупції взагалі та удосконалення кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення зокрема є важливим, оскільки він надає можливість визначити прогалини у теоретичному забезпеченні механізму реалізації антикорупційної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми запобігання та протидії корупції розглядались у працях таких учених як В.М. Дубас, С.М. Гусаров, В.В. Олійник, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, Б.М. Семенишина-Фіголь, М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров, Є.О. Письменський та ін. Одночасно із цим стан дослідження проблеми корупції залишається не у повній мірі задовільним. Вказане зумовило потребу у проведенні дослідження щодо стану наукового розроблення антикорупційного напрямку.

Метою статті є аналіз стану дослідження проблем удосконалення антикорупційного законодавства в Україні.

Викладення основного матеріалу. В останні роки акцент уваги вчених дещо змістився, що можна пояснити декількома факторами: по-перше, повномасштабна агресія російської федерації проти України та введення особливого правового режиму воєнного

стану призвели до формування військово-політичних факторів, які негативним чином вплинули на стан реалізації антикорупційних заходів в Україні; по-друге, активне реформування інституту протидії корупції, яке супроводжувалось достатньо «революційними» змінами та доповненнями, внесеними до кримінального та кримінального процесуального законодавства актуалізувало наукові пошуки за цим напрямом.

На сьогоднішній день, як видається, можна виокремити декілька найбільш нагальних напрямів теоретичних досліджень у сфері запобігання та протидії корупції: 1) ті, що присвячені удосконаленню понятійно-категоріального апарату (уточнення змісту поняття кримінальне правопорушення та корупційне правопорушення, пов'язане із корупцією); 2) ті, що мають на меті удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії корупції; 3) ті, що скеровані на розв'язання практичних проблем, які виникають під час реалізації суб'єктами завдань із запобігання та протидії корупції; 4) ті, що мають на меті удосконалення адміністративного, кримінального та кримінального процесуального законодавства; 5) ті, що визначають перспективні напрями розвитку антикорупційної політики в Україні.

Так, наприклад, В.М. Дубас вказує, що одним із перших питань, що потребують ґрунтовного аналізу та висновків на предмет юридичної визначеності, є дефініція «корупційне кримінальне правопорушення». Важливим є науковий аналіз юридичної природи даного поняття та з'ясування питання про необхідність закріплення на законодавчому рівні визначення «корупційного кримінального правопорушення». Проведення наукових розробок даного питання обумовлене необхідністю всебічного дослідження його сутності з метою правильності його розуміння та подальшої практичної реалізації. Розмаїття наукових міркувань сучасних дослідників про класифікацію корупційних кримінальних правопорушень свідчить про відсутність узагальненої правової і наукової позиції в даному питанні. Така ситуація є цілком зрозумілою з огляду на те, що термін «корупційне кримінальне правопорушення» є багатоскладниковим за своєю суттю, тобто він об'єднує кримінальні правопорушення за різними юридичними критеріями – суб'єктом, предметом, способом вчинення, метою і мотивом тощо. На основі аналізу переліку корупційних кримінальних правопорушень можна сформулювати наукове визначення такого поняття як «правопорушення, яке містить ознаки корупції і за вчинення якого настає кримінальна відповідальність» [1].

Погоджуючись із наведеною вище думкою, варто вказати на те, що наразі кримінальне законодавство передбачає чіткий перелік корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. Так, у примітці до ст. 45 КК України вказано, що корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366², 366³ цього Кодексу [2]. Відповідно, аналіз наведених у кримінально-правовій нормі статей надає можливість сформулювати дефініцію корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень.

На думку С.М. Гусарова: 1) корупційні правопорушення можуть поставати у вигляді корупційних злочинів, а також злочинів або правопорушень адміністративного, дисциплінарного чи цивільно-правового характеру, що пов'язані з корупцією; 2) корупційним злочином є умисне зловживання службовим становищем або умисне зловживання шляхом використання службових повноважень чи службового становища, тобто здійснення службовою особою будь-якої дії чи утримання від здійснення дій, що є порушенням законодавства, з метою одержання або прийняття неправомірної вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших адресатів або, відповідно, здійснення службовою особою дій у вигляді обіцянки/пропозиції або надання такої вигоди певним адресатам з метою схилити уповноважену особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень. Вичерпний перелік корупційних злочинів наведено у примітці до ст. 45 КК України;

3) до злочинів, пов'язаних з корупцією, належать злочини, передбачені ст. 209, 211, 365, 366, 366-1, 367 КК України. Під останніми варто розуміти суспільно небезпечні умисні або необережні діяння службової особи, що, будучи порушеннями законодавства, не містять ознак корупції, але можуть сприяти або приховувати вчиненню/вчинення корупційного злочину і, як наслідок, тягнути настання кримінальної відповідальності; 4) поряд зі злочинами, пов'язаними з корупцією, у вітчизняному законодавстві наявні правопорушення, пов'язані з корупцією, але за їх вчинення передбачена адміністративна, дисциплінарна або цивільно-правова відповідальність [3].

Одночасно із цим, із таким підходом важко погодитись у повній мірі. По-перше, поняття корупції недоцільно звужувати лише до протиправної діяльності, пов'язаної із виконанням службових обов'язків. Корупція є феноменом, який схильний до трансформації, що надає йому можливість інтегруватись майже у кожний вид суспільних відносин. Корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення знаходяться у безпосередній кореляції із організованою злочинністю, а також протиправними діяннями у сфері легалізації (відмивання) майна одержаного злочинним шляхом. По-друге, відповідальність за корупцію передбачає наявність декількох видів, основними серед яких є дисциплінарна, адміністративна та кримінальна, що є додатковим аргументом на користь різнобічності феномену корупції.

С. Шестопалова у науковій статті також приділила увагу проблемі відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. Вчена вважає, що у сенсі антикорупційного законодавства та за результатами дослідження, можна стверджувати, що за вчинення корупційних правопорушень передбачається дисциплінарна, а також кримінальна та цивільна ретроспективна відповідальність, але не адміністративна. Вичерпний перелік корупційних злочинів встановлено в ст. 45 КК України, адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією – у Главі 13-А КУпАП. Крім того, відповідні склади, наприклад «політична корупція», містяться в інших його главах. ЦК України, КзпП України та статuti державних формувань таких чітких переліків не мають. Тому у кваліфікації корупційних протиправних діянь, визначенні завданої ними шкоди правозастосувачі мусять відштовхуватися від розуміння законодавцем соціального явища корупції, як і у разі кваліфікації некорупційних правопорушень, але таких, що пов'язані з корупцією. Ось цю прогалину в антикорупційному законодавстві й слід усунути [4].

Продовжуючи думку вченої, варто відзначити, що на сьогоднішній день важливим є також визначення чіткого переліку та розмежування адміністративних та кримінальних корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень. Аналіз українського законодавства дозволяє стверджувати, що протягом останніх десяти років законодавцем цьому питанню приділялась достатньо зосереджена увага, результатом чого була декриміналізація певних видів кримінальних правопорушень та закріплення їх в КУпАПі як адміністративних деліктів. Така практика, як видається, має продовжуватись, оскільки визначення чітких меж між різними видами юридичної відповідальності надасть можливість побудувати механізм поступового та ефективного впливу.

Одним із актуальних питань, які достатньо часто розглядаються вченими також є проблема розробки ефективних механізмів протидії корупції в межах дотичних до кримінального права галузей знань, таких як, наприклад, кримінологія. Останнім часом активно звертається увага на можливість та результативність залучення громадськості до процесу протидії злочинності, зокрема корупційної.

Вчені вказують, що жодні антикорупційні заходи без участі громадськості не будуть мати успіхів. Допоки суспільство буде толерантно відноситися до проявів корупції, корупцію неможливо буде викоринити. Тому, необхідно пояснювати важливість та займатися розвитком моральних якостей молодого покоління та застосовувати інструменти психофізіологічного дослідження осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави. Головною метою морального виховання має стати цілеспрямований свідомий процес формування гармонійної особистості українців, що включає чесність,

правдивість, почуття відповідальності, власної гідності, виховання патріотизму тощо. На цій основі будуть формуватися особистісні риси людини, які включають у себе національну самосвідомість, моральну, правову, екологічну культуру і саме це стане запорукою свідомого неприйняття корупції як явища в Україні [5].

Одночасно із цим, погоджуючись із наведеною думкою варто відзначити, що наразі актуальним способом забезпечення реалізації вказаної пропозиції має стати поширення практики проведення освітянських заходів серед осіб, які здобувають освіту на всіх рівнях. Усвідомлення деструктивності корупції ще під час отримання базової середньої освіти надасть можливість своєчасно забезпечити реалізацію принципу нульової толерантності громадян до таких проявів.

Ще однією проблемою, яка активно досліджується, є запобігання корупції державних службовців, зокрема у специфічних сферах. Так, Є.С. Назимко, Б.М. Семенишина-Фіголь та Т.І. Пономарьова вказують, що питання запобігання корупції серед державних службовців – серед нагальних викликів, що стоять перед сучасною Україною в умовах подолання національних загроз. І не лише через узяті нею міжнародні зобов'язання в цій сфері, а передусім у зв'язку з тим, що корупція залишається головним стримувальним фактором соціально-економічного розвитку країни. Її наслідки – поступове знищення демократичних засад, зuboжіння населення, нівелювання принципу соціальної справедливості. Високий рівень корупції підриває довіру населення до влади, перешкоджає налагодженню конструктивного її діалогу з громадськістю, шкодить іміджу нашої держави в колах світової спільноти. І лише рішучі дії з викорінення цього явища, формування в суспільстві нульової толерантності до всіх його виявів спроможні кардинально змінити ситуацію. На думку вчених, необхідною умовою, яка дозволить скоординувати сферу земельних відносин на державному рівні, є закріплення за підрозділами Держгеокадастру України повноважень розпорядження землями, які розташовуються поза населеними пунктами. Визначення органу, який відповідатиме за відведення земельної ділянки, є одним із важливих важелів подолання економічної та екологічної кризи в державі, вдосконалення системи управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів, унеможливлення здійснення порушень, зловживань, корупції [6].

Погоджуючись із ученими, необхідно відзначити, що досліджувана ними сфера не єдина серед тих, що потребують додаткового захисту від корупційних ризиків та загроз. На сьогоднішній день держава потребує створення диференційованого підходу до кожної окремої галузі, особливо тих, що пов'язані із наданням публічних послуг громадянам. Відповідно це ще один актуальний напрям дослідження, який повинен розвиватись та інтегруватись у стратегічні та програмні документи.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що на сьогоднішній день не до кінця вирішеними залишаються такі проблеми: 1) перспективи розробки нової Державної антикорупційної програми: визначення актуальних проблем, пріоритетних сфер; очікуваних результатів та заходів із виконання тощо; 2) визначення стану реалізації нині чинної антикорупційної програми; 3) удосконалення антикорупційного законодавства; 4) визначення якості та ефективності кримінально-правових норм, якими встановлено кримінальну відповідальність за корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення.

Одночасно із цим не можна не відзначити, що і наявні наразі вирішення нагальних питань також мають бути переглянуті та оновити з метою приведення у відповідність вимогам держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Дубас В.М. Поняття та види корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/13.pdf
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Гусаров С.М. Поняття та види корупційних правопорушень, за вчинення яких встановлено кримінальну відповідальність. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_10_2019/pdf/14.pdf
4. Шестопалова С. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/5/44.pdf>
5. Олійник В.В. Внутрішні та зовнішні причини виникнення корупції: інструменти протидії корупції за участю громадськості. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2024/27.pdf
6. Назимко Є.С., Семенишина-Фіголь Б.М., Пономарьова Т.І. Корупція як детермінанта, що впливає на вчинення кримінальних правопорушень проти довілля в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 145-149

